

GENDER ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI VÝZKUM

www.gendersonline.cz

3/2001

TRANSGENDERISMUS: GENDEROVÉ PŘECHODY V ČR

V tomto čísle bychom se rády zaměřily na tematiku genderové identity a transgenderu. Jde přitom o téma, které se až donedávna vnímalo striktně jako lékařský problém, který je možno vyřešit úspěšnou „léčbou“. Již méně pozornosti bylo věnováno sociálním aspektům přechodu genderu, které mohou nabývat různých forem.

Ve většině případů, zřejmě v důsledku kombinace biologických a socializačních vlivů, odpovídá genderová identita, tedy jádrový pocit naší osobní identity – kdo jsme a jak se identifikujeme – našemu biologickému pohlaví. U transgenderů tomu tak není, a v důsledku toho u nich dochází k tzv. genderové dysforii (pocit emocionální úzkosti daný nesouladem mezi pohlavím připsaným při narození a pocíťovanou genderovou identitou jedince). Je nutné si uvědomit, že nejde o přechod čistě podél dělicí linie muž versus žena, maskulinní versus femininní gender. Přestože se určitá část lékařské obce domnívá, že „úspěšná léčba“ spočívá v naprosté identifikaci s „novým“ pohlavím, jde o něco jiného. Sociální zkušenost transgenderů vychází ze socializace, která odpovídala jejich biologickému pohlaví a následnému procesu uvědomování si touhy a nutnosti žít v opačné roli. To, do jaké míry se transgenderi identifikují s novým pohlavím, také záleží na tlaku okolního světa a rolí, přijímaných v dané společnosti. Pokud je tedy majoritní společnost založena na poměrně striktním chápání genderových rolí, musí se nutně zužovat i prostor, který nabízí po přechodu genderu transgenderům. A není nutné zdůrazňovat, že tlak na konformitu je o to silnější, že transgender musí „dokázat“, že si „zaslouží“ žít ve své zvolené roli, právě svojí schopností konformovat. Často se mohou ocítat ve schizofrenním genderovém vězení. Vzhledem ke stávajícímu nastavení genderových rolí v České republice a druhotnému postavení žen bude velice zajímavé zkoumat zkušenosti MTF transgenderů, kteří se v rámci své přeměny zbavují symbolického statusu daného mužstvem a přecházejí do role, která není společensky tak vysoko hodnocena. Snad i z tohoto důvodu je u nich tlak na konformitu větší než u FTM. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že sociální zkušenost FTM transgenderů může být usnadněna i pokračujícím tlakem na rozvolnění tradiční nekompromisní maskulinity a vytvářením citlivých modelů mužského chování. Navíc u nich dochází k symbolickému povýšení přechodem k mužskému pohlaví. I z této krátké úvodní poznámky musí být zřejmé, že jde o velice komplexní problematiku, která si nezaslouží být okleštěna na lékařský problém, který se dá „vyléčit“. Zkušenost translidí nastavuje zrcadlo definici mužské a ženské role v naší společnosti a často ji karikuje.

Ráda bych vyjádřila naději a víru, že společné zkoumání genderu a transgenderové zkušenosti v naší společnosti napomůže v sociálním měřítku rozvolnit stávající ztuhlé definice a umožní jedincům jakéhokoli pohlaví a jakékoli sexuální orientace žít svobodně a bez obav z násilí páchaného těmi, které jejich „jinakost“ ohrožuje.

Marcela Linková

GENDEROVÁ IDENTITA – ZÁKLADNÍ DEFINICE, KONSTRUKCE, KONCEPTY

Monotematické číslo bulletinu Gender – rovné příležitosti – výzkum, zaměřené na tak široký koncept, kterým je genderová identita, si jistě žádá uvedení v podobě teoretických východisek zkoumání tohoto tématu. V tomto textu nabídneme některé ze základních definic genderové identity a k nim se vážících koncepcí, které zkoumají různé významy a vlivy na její utváření.

Z OBSAHU ČÍSLA:

TRANSGENDERISMUS	1
MARCELA LINKOVÁ	
GENDEROVÁ IDENTITA	1
ALENA KŘÍŽKOVÁ	
ZÁKLADNÍ DEFINICE	2
TRANSSEXUALITA Z POHLEDU	
SEXUOLOŽKY	2
MUDR. HANA FÍKOVÁ	
ŽIVOT „MEZI“	3
MIREK VODRÁŽKA	
SUBJEKTIVITA TRANSGENDERA	6
DOMINIKA SANDOVÁ	
RECENZE KNIHY GENDER BLENDING	7
RADKA RADIMSKÁ	
TRANSGENDER NA INTERNETU	8
PETRA RAKUŠANOVÁ	

Genderová¹ identita je psychologický konstrukt, vypovídající o individuální fenomenologické zkušenosti být maskulinní a/nebo femininní. [Katz 1986:23] Phyllis A. Katz zavádí tuto obecnou definici, aby ukázala to, co je společné naprostě většině obrovské plurality definic genderové identity. Různí autoři se pokusili genderovou identitu operacionalizovat a měřit. Zhruba od poloviny 70. let byla nejužívanějším způsobem měření genderové identity (míry maskulinity a femininity) škála využívající adjektiva, která byla přiřazována jednotlivým objektům a činnostem. Měření genderové identity jedince se sice zdá jako příliš zjednodušující hledisko, ale obecně, bez nároků na kvantitativní přesnost, je možné rozlišovat kultury právě podle nastavení, významu a tolerance nebo postoje ke kategoriím genderové identity.

Genderová identita byla v rámci společenských věd zkoumána z mnoha hledisek. Základní otázkou je vědomost nebo nevědomost vytváření a prožívání genderové identity. Phyllis Katz upozorňuje na to, že odpověď na tuto

otázku má významný vliv právě na měřitelnost genderové identity. [Katz 1986:23] Dá se říci, že většina teoretiků považuje genderovou identitu za vědomou s výjimkou psychoanalytiků.

Další otázkou je vztah genderové identity k dalším aspektům individuálního sebepojetí. Jde například o to, nakolik může být individuální prožívání genderové identity ovlivněno genderově relevantním věděním, resp. základními znalostmi z oblasti genderu [Bem 1981, Sherif 1980 cit. v Katz 1986] nebo prostředím, které je nějak genderově zaměřeno. Z tohoto konceptu pak pramení diskuse o možnosti vlivu např. homo-sexuálního prostředí na utváření genderové identity dítěte. Jde obecně o „význam referenčních skupin ve vytváření stupně osobnostní integrace genderové identity se sebepojetím“. [Katz 1986:24]

Dalším velice významným tématem, které s tím souvisí je pozice genderové identity jako centrálního konstruktů v mnoha teoriích socializace. Jde o rolové chování a preference, které se vytvářejí nebo přesněji tvoří nadstavbu biologicky danému pohlaví v průběhu socializačního procesu.

Konceptualizaci toho, jak může být genderová identita individua definována, vytvořila Phyllis A. Katz. Jde o znázornění genderové identity jako internalizovaného konstruktů viděného jako zahrnující další

internalizované konstrukty: genderová schémata, genderové koncepty, genderové stereotypy a genderové postoje. Tyto další koncepty se pak podle Katz liší podle míry, do jaké jsou přijatelné pro ostatní a pro samotné individuuum. Jde o vlastní zhodnocení relevance konceptu pro dané individuuum, jejíž míra pak teprve ovlivňuje genderovou identitu. Jde například o stereotyp o tom, že muži jsou obecně silnější než ženy. Pokud je individuem, které s tímto stereotypem souhlasí, žena, může tento výrok chápat dvěma způsoby: 1) Jsem slabší než muži, 2) Nejsem jako většina žen, a tedy toto porovnání pro mě není relevantní. Pak je zřejmé, že tento stereotyp ovlivňuje genderovou identitu individua pouze v prvním případě. [Katz 1986:24]

Již z pojetí genderové identity jako sociálního konstruktů je zřejmé, že není jedinci dána od narození. Předchází jí genderová kategorizace (určení) založená na biologickém pohlaví. Psychologové, zabývající se genderovou identitou, rozdělují život člověka podle jednotlivých stadií vývoje, jehož jednou z hlavních složek je právě vývoj genderové identity. [Erikson1968, Marcia1966, Archer1989 cit. v Kroger 1997]. Teorie genderové identity hovoří o tom, že u většiny individuí se shoduje kulturní definice biologického pohlaví, genderová kategorizace i genderová identita. Někteří individua (např. transsexuálové) však zažívají genderovou identitu, která se liší od biologického pohlaví, se kterým se narodili. Prožívání a pojetí těchto individuí v současné společnosti, ale i teoretické koncepte odborníků z oblasti sociálních věd a sexuologů představí další texty tohoto čísla.

Alena Křížková

Literatura:

Katz, A.P. 1986. Gender Identity: Development and consequences. Pp. 21 – 67 In *Une Social psychology of female – male relations: a critical analysis of central concepts*. Eds.: Ashmore, R.D. and F.K Del Bocca. Academic Press, INC. Orlando, Florida.
Kroger, J. 1997. Gender and Identity: The Intersection of Structure, Content, and Context. Pp. 747 – 770 In *Sex Roles, a journal of research* Vol. 36. Plenum Press, New York and London.

Poznámky:

- 1 Gender je pojem, který odkazuje na sociální rozdíly (v protikladu k biologickým rozdílům) mezi muži a ženami, které jsou kulturně a sociálně podmíněné, konstruované, tj. Mohou se v čase měnit a různí se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami. Závaznost těchto rozdílů, které jsou předmětem socializace, tedy není přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami.
- 2 Konstruktivismus je sociologické nebo psychologické paradigma, které vychází z předpokladu, že realita není objektivně daná, ale je konstruovaná chováním, prožíváním a pojetím jejich aktérů.

DEFINICE:

Transgender (transsexuál)

Osoba, která se identifikuje s opačným biologickým pohlavím a která cele žije v opačné roli (jak v soukromém, tak pracovním a sociálním životě). Transgenderi podstupují hormonální terapii s cílem podstoupit operaci změny pohlaví (sex-reassignment operation). Ke změně pohlaví dochází bez ohledu na sexuální orientaci, která se může různit. Nutno podotknout, že jiní činí rozdíl mezi termíny transgender a transsexuál. Slovo transsexuál je termín používaný v medicíně.

Transgenderist

Osoba, která se identifikuje s opačným biologickým pohlavím a která ve většině případů žije v opačné roli. U této osoby může docházet ke změnám ve fyzickém zjevu na základě hormonální terapie, ale neprojevuje se u nich touha změnit své genitálie (známí také jako neoperativní transsexuálové). Stejně jako v předchozím případě se změna genderu v žádném případě nepojí se sexuální orientací, která se taktéž může různit.

Crossdresser

Jedinec, jenž se genderově primárně identifikuje se svým biologickým pohlavím, ale občasně přechází do druhé genderové role, a to se týká jak oděvu, tak osobní identifikace. Crossdresseři ale nepodstupují změnu pohlaví (jiný název: transvestita, v současné době tento název již není tak rozšířen a často je chápán jako urážlivý).

Male-to-female (MTF)

Lidé, kteří se narodili jako biologičtí muži, ale vnímají sami sebe cele nebo částečně jako ženy.

Female-to-male (FTM)

Lidé, kteří se narodili jako biologické ženy, ale vnímají sami sebe cele nebo částečně jako muži.

Intersexuální jedinec

Lidé, kteří se narodili s určitou kombinací mužské a ženské fyziologie [dřívější název: hermafrodit].

TRANS: a) změna (transformace); b) přes (translace); c) za (transcendence)

TRANSSEXUALITA Z POHLEDU SEXUOLOŽKY

Transsexualita je vrozený stav rozporu mezi biologickým a psychickým pohlavím. Tělem muž se cítí být ženou a naopak. O příčinách vzniku zdaleka ještě nevíme všechno. Od samého počátku jde o soubor teorií biologických a psychologických. V padesátých a šedesátých letech převažovaly jednoznačné teorie psychoanalytické – tak, jako vysvětlovaly vývoj celé osobnosti člověka na základě ovlivnění zejména výchovnými faktory do pěti let věku dítěte, tak i o transsexualitě hovořily jako o stavu, který vznikl a fixoval se díky více či méně patologické situaci v rodině dítěte. Ovšem s postupujícími léty bylo stále jasnější, že psychologickými prostředky transsexualitu nelze vyléčit – rozumějme, nelze změnit pohlavní citění člověka. Proto začali odborníci pracovat stále více na hypotézách biologických. Jednou z nejvýznamnějších je teorie profesora Dornera, který vznik transsexuality vysvětluje odchylným formováním centra pro pohlavní identitu v mezimozku během raných fází těhotenství způsobeným nerovnostmi v produkci sexuálních steroidů. Biologickou podmíněnost naznačují četné studie skupin lidí s intersexualitou. Tam, kde např. u hermafroditismu či pseudohermafroditismu dojde po narození dítěte k chybnému stanovení jeho psychické identity v závislosti na převládajících znacích tělesných, vrací se v pubertě dítě k původní, vrozené psychické identitě neomylně i tehdy, je-li vychovááno v harmonii rodiny a objektivně by nemuselo v nové roli strádat. Dítě zjevně dobře ví, kým je, i když se mu jeho okolí snažilo v dobré víře roky fixovat něco úplně jiného. Tyto studie velice jednoznačně vylučují možnost zásadního vlivu výchovných faktorů na psychickou pohlavní identitu dítěte.

Transsexualita je řazena mezi duševní nemoci a poruchy, což není úplně optimální řešení, naši klienti nejsou duševně nemocní ani porušení. Ovšem neméně diskutabilní je zařazení mezi poruchy tělesné – jsou-li jejich těla těly biologicky zdravých mužů a žen. Transsexualita ale potřebuje z hlediska medicíny nějaké zařazení, potřebuje-li její asistenci při řešení problému. Zdá se, že nejlépe by vyhovovala rubrika „různé“ na konci diagnostického manuálu. Tam bychom sly, lékaři, mohli zařazovat to, co zařadit neumíme (alespoň já jsem toho názoru, že neumíme). Jistě stojí za to zmínit se i o faktu, že transsexualita bývá často uváděna dokonce mezi sexuálními deviacemi (zprava masochismus, zleva pedofilie, představují si jí, jak stojí chudinka v řadě, a neví, čí je). Redukcionismus, který se v tomto způsobu hodnocení projevuje, nám toho sice hodně napoví o jeho nositeli, ale pohled na transsexualitu ještě více zamlží a zmate.

Počet lidí s transsexualitou neznáme přesně. Medicínsky viditelná je skupina, která se obrátí na naše poradny a ambulance. Většina z našich klientů přichází s jasnou představou, kým jsou a co chtějí. Přeměna pohlaví je legitimním způsobem léčby transsexuality a dle našich zkušeností přináší lidem s transsexualitou úlevu, psychickou stabilizaci a vymizení psychických potíží ve smyslu ústupu depresí a úzkostí.

Nesmírně zajímavé je srovnání obou skupin transsexuálních lidí – tedy FtM a MtF. Z mnoha studií i z klinických zkušeností, které můžeme potvrdit, vyplývají následující závěry:

Dětství – vyšší procento FtM si uvědomovalo svou transsexualitu před 6. rokem života. Upřednostňovali kamarády stejného psychického pohlaví a hračky tomuto pohlaví obvykle přisuzované. Naopak na straně MtF bývá relativně dobrá adaptace na biologické pohlaví. Pubertu vnímají jako traumatizující záležitost opět ve větší míře FtM.

K lékařům přicházejí dříve FtM, v jejich anamnéze nejsou zásadně popisována období transvestitismu s crossdressingem a nejasnou identitou. Z toho vyplývá i složitější diagnostika.

Partnerství před přeměnou – FtM jednoznačně žijí více dle toho, jak jim velí jejich psychická identita, tedy většinou jako heterosexuálně orientovaní muži. MtF se častěji adaptují dle požadavků společnosti a daří se jim žít v souladu se svým biologickým pohlavím, tedy rovněž jako heterosexuální muži. Po operacích se v partnerství daří více FtM, MtF jsou handicapovány přetrvávajícími mužskými znaky, které nereagují příliš dobře na hormonální terapii spolu se snižováním hladiny testosteronu – přetrvává růst vousů, chlupů a někdy život komplikuje i hlubší hlas.

Po operacích se FtM bez větších problémů vyrovnávají s minulostí, cítí se být jednoznačnými muži a vzpomínky na minulost jsou pro ně víceméně ponižující. Část MtF se řadí subjektivně mezi ženy, část, zdůrazňující právě mužskou zkušenost ve své osobní historii, se i nadále řadí mezi transsexuálky. Je příznačné, že právě u těchto klientek je tendence zpochybňovat úspěšnost v terapii. Výroky o nedoléčenosti jsou přinejmenším urážlivé a navíc nepravdivé.

Sexuální orientace – nesmírně zajímavou věcí je fakt, že mezi FtM je počet gayů adekvátní běžné populaci. Počet lesbicky orientovaných žen však tento počet převyšuje. Někdy se zdá, jako by byl pro biologické muže celý proces tak náročný (a to především společensky), že si ho potřebují oddělit do dvou fází. V první z nich hledají, kým jsou, v druhé pak si vyjasňují, s kým chtějí být. Počet lesbicky orientovaných žen v čase klesá, ale spíše méně výrazně. Na definitivní hodnocení je ještě brzo.

Vysvětlení těchto rozdílů je záležitostí budoucnosti. Faktorů se jistě nejde více. Nezanedbatelnou roli bude jistě hrát i fakt, že v naší společnosti je stále složitější měnit se z muže na ženu než obráceně. FtM většinou do svých nových rolí vklouznou lehce, bez problémů se zevnějškem, společnost reaguje s porozuměním. MtF mohou být cílem nepřijemných poznámek svého okolí, obzvláště tehdy, nechají-li se tlakem společnosti obléci do slušivých kostýmků, lodiček, make-upu a paruk či přičesků. Ukazují většinové společnosti v zrcadle její pohled na ženu. Na skupinách, které čas od času na našem oddělení probíhají, tuto problematiku řešíme ve snaze zprostředkovat různost pohledů, odlišnost postojů a jinakost kofenů. Pro mne osobně jsou tyto diskuse velkým přínosem. Dnešní medicína má tendenci klienty zavírat do škatulek s názvem „ta správná transsexualita“. Výběr probíhá na základě kritérií jasně a přesně stanovených. Já osobně bych doporučovala méně škatulkovat a více poslouchat. Vždyť kdo by nám mohl říci lépe, co cítí a prožívá, než ten, kdo si to prožil na vlastním těle a na vlastní duši. Budeme-li naslouchat, možná se toho více dozvíme o rozdílech mezi MtF a FtM. Možná se ale také díky tomu budeme moci více orientovat v tom, co znamená být mužem a být ženou v dnešní době.

*MUDr. Hana Fířková
pracuje v poradně na poliklinice v Klimentěské,
zabývá se terapií sexuálních dysfunkcí, deviací, transsexualitou
a osvětovou činností v rámci prevence, především HIV/AIDS.*

ŽIVOT „MEZI“

Jestliže je to dnes s myšlením zlé, tak právě proto, že se pod jménem modernismu vrací k abstrakcím a znovu objevuje problém počátků. Zkrátka, všechny analýzy pomocí pojmů pohybu a vektoru jsou zablokované. Je to slabé období, období reakce. Filozofie se však přece domnívala, že s problémem počátků už skoncovala, protože už nejde ani o počátek, ani o završení. Nemělo by být otázkou spíše to, co se odehrává „mezi“?, říká Gilles Deleuze v esejí příznačně nazvané Prostředníci.

Tento volně ocitovaný úryvek jsem zvolil právě vzhledem k názvu v samotného semináře, jehož téma je Trans(gender): žijeme mezi vámi, a proto bych se zeptal: Není to s dnešním myšlením zlé právě proto, že petrifikuje strukturu, v níž jedni žijí implicitně „s námi“ a druzí v sociálně mezerovitěm prostoru „mezi námi“?

Deleuze říká, že žádná disciplína se nemůže vyvíjet, pokud se sama nezačne pohybovat, a k tomu je zapotřebí nejrůznějších prostředníků, fiktivních stejně jako reálných, protože jejich prostřednictvím můžeme vyjádřit to, co jinak sami nevyjádříme. Předpokladem tohoto pohybu je vždy spolupráce s někým, kdo je „jiný“ a tato spolupráce nás situuje do prostoru změny a „života mezi“. Mohou být pro tradiční genderovou společnost, v níž kategorie „muž“ nebo „žena“ plní stále společenskou funkci trvalých lidských konceptů právě v souvislosti myšlení nějakých počátků a dovršení, oněmi prostředníky „transgenders“?

Začnu odjinud. Jedna čerstvě zveřejněná americká studie říká, že kojenci během prvních několika měsíců mají absolutní sluch, neboť během výzkumu se prokázalo, že dokázali reagovat na různé hudební změny, tuto schopnost však postupem času ztrácí. Budeme-li se na tento problém dívat z psychologického hlediska, můžeme říci, že jejich hudební percepce „vyhasíná“. Podíváme-li se na tento problém existencialisticky, můžeme konstatovat spolu s Martinem Heideggerem, že autenticita lidského bytí vždy podléhá riziku, v němž se vlastní pobyt „rozpouští“ v každodenní podřízenosti se druhým.

Výsledek této studie nepřímo evokuje jednu otázku transgenderové identity: do jaké míry souvisí naše pohlavní autenticita s prostředím, do kterého se rodíme, a jaké mechanismy moci umožňují jejich „vyhasínání“ nebo „rozpouštění“? Je známo, že „jestliže určité chování přestane být zpevňováno, četnost jeho projevů klesá až k nule, tj. vyhasíná.“ Někteří psychologové takovéto „vyhasínání“ definují jako redukci síly nebo frekvence odpovědi či jako důsledek „opakování bez posílení.“ Filozofové, jako například již zmíněný Heidegger, hovoří o průměrnosti našeho okolního světa, který je sice vždy po ruce, ale v němž se jakákoliv originalita do druhého dne ztrácí a obrušuje. Tato veřejnost všechno zatemňuje a vydává to, co je takto zastřené, za známé a každému přístupné. Nespočívá určitá neshodnost otevřít na veřejnosti problém transgenderu, ale i například feminismu, právě v oné funkci samotného veřejného prostředí věci „zatemňovat“?

Podívejme se nejdříve na jednu známou veřejnou praxi transgenderového zatemňování, na kterou poukázali genetici v kanadském dokumentu nazvaném Cracking The Code (Tajemství života) – tematizující problematiku Birth, Sex and Death (Narození, pohlaví a smrti).

Od začátku 60. let se atleti funkcionáři začali zaměřovat na muže, kteří vypadali jako ženy. A bylo podniknuto několik neúspěšných pokusů zavést spolehlivý test pohlaví včetně prohlídky nahých atletek před lékařskou komisí. Na mexické olympiádě 1968 si atleti funkcionáři už mysleli, že konečně mají v rukou správný test. Byl nazván bard body testem – jedná se o seškrab buněk ústní dutiny, které se po obarvení zkoumají pod mikroskopem, kdy se hledá přítomnost druhého chromozomu X, protože se vycházelo z předpokladu, že právě tento chromozom dokazuje, že se jedná o ženu. Přes nárůst vědeckých poznatků, které prokázaly, že při vzniku pohlaví hrají roli i jiné faktory než jen chromozomální, zůstal olympijský výbor u tohoto testu až do roku 1992. Několik atletek tímto testem neprošlo a jejich kariéra ztroskotala. Až na zimních olympijských hrách v Albertville byl přijat test zjišťující mužský gen jako poslední vědecký důkaz o pohlaví.

Nicméně většina vědců včetně jeho objevitele se domnívá, že hledat nějaký definitivní test dokazující pohlaví, je bláhosť. Ti, kteří to dělají, v podstatě ani pořádně nevědí, co vlastně testují. Jde jim víceméně o to, aby zjistili hladinu testosteronu, protože produkce tohoto hormonu zvětšuje a posiluje svaly, avšak hladina testosteronu může být zcela nezávislá na tom, jestli máte gen SRY nebo ne. (SRY – tento jediný gen dokáže předělat ženy na muže.) Existuje například žena s chromozomem XY, která gen SRY má, ale který zmutoval, takže se nemůže uplatnit. Tito jedinci jsou jednoznačně ženami, ale přesto budou z olympiády vyřazeni. Proto se někteří genetici domnívají, že při testování atletů by se genetické testy na určování pohlaví neměly používat. Podle nich totiž žádný jednoduchý test, který by určil pohlaví, neexistuje.

Transgenderový aktivista Leslie Feinberg se ke snahám po definitivním určení staví oprávněně skepticky: „Takže to se máme všichni svléknout? A jak poznáme, je-li například vagina přirozená nebo nově vytvořená? Budeme si navzájem prohlížet rodné listy? A co když byly nově vytvoře-

ny po operativní změně pohlaví? Nebo že bychom zkusili testy DNA? Olympijské hnutí už to zkusilo, ale narazilo na takové množství chybných výsledků, že se raději vrátilo zase ke starým „sex testům“, tedy k tomu, zdali dotyčný sportovec při odběru vzorku moči sedí nebo stojí.“ (Tato poznámka newyorského aktivisty je při vši ironičnosti pro mne osobně optimistická, protože kdybych se já osobně musel jako hypotetický olympijský sportovec podrobit tomuto starému testu pohlaví, určitě bych na tom vydělal, protože by se mi tak zcela legitimně otevřela cesta k trans-genderové reprezentaci v obou sportovních rodech.)

O jiné praxi veřejného zatemňování vypráví například japonský režisér Lulo Ogava, který v roce 1988 natočil dokumentární snímek s názvem *We Are Transgenders* (My jsme transdžendři). Tento dokument přibližuje prostřednictvím rozhovorů s aktivisty i obyčejnými lidmi svět transsexuálních a transgenderových hnutí a organizací dnešního Japonska. Snímek mimo jiné vypráví o transgenderovém „sebezapomínání“, kdy mnozí transsexuálové nebo transvestité byli během určitého období donuceni svou vlastní existenci pod tlakem pohlavní dichotomické „veřejnosti“ „rozpustit“ ve způsobu bytí druhých.

Podobnou zkušenost transgenderového existenciálního „rozpouštění“ popisuje ve své biografii i český transsexuál Robert Němec. I on se po čas určitého věku stal veřejně oním druhým, ale za cenu sebezapomnění možnosti být sám sebou. Ocituji malou ukázkou z jeho publikovaného životopisu, ilustrující transgenderové „sebezapomenutí“:

„Když jsem se narodil, lidé prostě jednou vzali na vědomí, že novorozeně je holčička, a byl jsem tedy u nich definitivně jako holčička zapsán. Třebaže jsem se později vyvíjel jednoznačně jako chlapec, okolí už bylo schopno vidět jen holčičku, která se chová jako chlapec. Mnozí kroutili hlavami nad mým chováním, smáli se, ba někdy mě svými poznámkami ještě popochovávali. Leckdo říkal: „je to kluk“, „chová se jako kluk“ nebo „to měl být kluk“, ale žádný nedokázal překročit zažitou plochost pohledu, redukcujícího pohlaví na viditelné fyzické vlastnosti a znaky a říci to, co jediné bylo pravdou: „Ale vždyť to je kluk, ale jakým tělem ho to příroda proboha vybavila?!“ „Nikdo nerozuměl mé prosbě: „Dědo, víš že budu jako táta a ty, až vyrostu, víš, že budu muž?“ Neviděli to? Nedokázali nebo nechťeli? Jestliže jsem přece ve čtyřech letech na otázku, zda jsem kluk nebo holka, odpovídal sebevědomě a trochu dotčeně, že kluk, a okolí se tím náramně bavilo, je dost nepochopitelné, že tížící lidé si nedovedli na prstech spočítat, že to, co v mých čtyřech vypadá jako legrace, je všechno možné, jen ne legrace, a že dokonce i jim začne totéž, řekněme za deset let, připadat jako pěkný malér a ještě později už jako katastrofa.“ Tolik citace.

Toto období, kdy autorovi bylo čtyři, pět let, nazývá sám jako „šťastný věk“. Nebylo tomu tak proto, že mezi jeho „já“ a mezi jeho „tělo“ se ještě plně neprosadil onen mechanismus veřejné moci, která dohlíží nad zvláštnostmi? Přestože používal v řeči ženský rod, jak ho od malička učili, cítil se být stále mužem. Pak najednou však popisuje příběh, jehož transgenderová stopa se ztrácí a rozplývá. Autor toto psychologické „vyhasínání“ či existenciální „rozpouštění“ se v anonymitě veřejného pohlaví popisuje takto: „Souběžně s tím, jak se mé chování přizpůsobovalo běžné normě, jsem samozřejmě zapomínal. Zapomínal jsem na své zájmy i zvyky, přání a obavy, na bytost, kterou jsem dosud byl. Ano, to bylo nejdůležitější! Zapomenout. Zapomenout na minulost, na celé to, vzhledem k nastoupené cestě, tak „kompromitující“ dětství, jako by šlo o minulost zločineckou a na své jednoznačně neotřesitelné vědomí, že jsem muž.“

Tohle vše skutečně zmizelo autorovi pod nánosem zapomnění a jak sám přiznává: „Je až neuvěřitelné, jak důkladně dokáže zapomínání být. Vždyť za pár let jsem si na minulost ani nevzpomněl... Nestával jsem se však ženou, přestával jsem pouze být sebou. Nezačínal jsem se cítit dobře, přestával jsem se jenom cítit špatně. Přestával jsem se totiž vůbec cítit. Ztrácel jsem schopnost něco autenticky prožívat, ztrácel jsem jasné vědomí vlastního já.“

Z mlhy existenciální transgenderové neautenticity ho probudil až titul Rimbaudových básní, založených v regále městské knihovny, který k němu promluvil slovy: „Já je někdo jiný.“ Jak sám tento transsexuál přiznává, přesně mu nerozuměl, ale stačilo, že jím byl hluboce

fascinován.

Jak je možné, že někdo už ve velice raném věku nabývá zkušenost o své autentické transgenderové moci „být sám sebou“ a to navzdory tzv. přírodě a tlakům společnosti? Neděje se tak na základě bytostného rysu lidské existence, jejímž primárním smyslem je orientace na budoucnost a nikoliv na nějaké přírodní nebo sociální počátky a danosti, orientované do minulosti?

Rozumíme-li transgenderovému bytí jako existenciální možnosti (tedy jako „existenciální“), v němž nejde o to se pouze něčím „stát“ ve smyslu jiného pohlaví, ale o „bytí možnosti“, pak toto porozumění transgenderovým problémům (například být jiným pohlavím), vychází z „rozvrhu“ samotné existenciální struktury lidského bytí. Tato struktura však nemá nic společného se zaujímáním postojů k předem vymyšlenému plánu, podle něhož si zařizujeme svůj život, nýbrž vychází z předpokladu, že naše pohlavnost je už předem chápána jako rozvrhující možnost. Smysl transgenderového bytí proto spočívá v jakémsi mlčícím „před-sevzetí“, z něhož nekřičí do světa nějaké pohlavní „já-já“, nýbrž jen to, co pohlavně „jest“. Právě toto by mohlo vysvětlovat, proč transsexuálové často hovoří o neautentičnosti svého bytí, neboť jejich autentická touha „moci být sebou“ se propadá do pohlavního provozu světa rozděleného ostrou dichotomií sociálního pořádku pouze na ženy a muže. Společnost tak vlastně nutí všechny „translidí“, aby své bytí rozpustili v onom „svádívém“ neurčitěm veřejném výkladu toho, co „se“ obecně dělá, říká nebo líbí, přičemž tato obecnost budí zdání sebejistoty, rozhodnosti a vnáší do lidského bytí onen klamný stav „zklidnění“, že je všechno „v nejlepšího pořádku“.

Jestliže se tradiční genderové identity do značné míry prosazují v neautentických strukturách veřejného „prostředí“, v oné diktatuře nenápadnosti a neurčitelnosti, v níž se právě rozdílnost a výslovnost „bytí sebou“ nutně ztrácí, není potom předpokladem jakékoliv autenticity – tedy i „pohlavní“ – artikulovat a odkrývat smysl lidského bytí právě v prostoru „mezi“? A nejsou „translidé“ v jistém smyslu „samí sebou“ právě proto, že jejich způsob života a myšlení se neubírá cestou, na níž se vyhledávají nějaké počátky a završení, protože jejich bytí se děje v prostoru „mezi“ biologickou maskulinitou a femininitou, „mezi“ kulturním mužstvím a žensstvím?

Podle nejruznějších autobiografií je život transgendera životem „mezi“, neboť je si vědom, že tělo není totožné s „já“, které tímto tělem hýbe. Narodit se mužem s ženským tělem – nebo naopak – znamená v dnešní společnosti prožít si tak životem dokonale zřežirovanou „kafkovskou proměnu těla jako nešťastný Řehoř Samsa, který se stal broukem“, tedy jehož „tělo“ mu nepatří. Přirozené se nabízí otázka, jaké je tedy „skutečné“ pohlaví transgendera?

Tereza Spencerová po své operaci v jednom interview říká: „Teze o skutečném pohlaví jsem hodila za hlavu, je to spíš o odvaze, nakolik si připustíš realitu. Spousta trandáků má strach nepatřit do žádné existující škatulky, tak se za jedno z těch dvou našich pohlaví prohlašují, aby měli pokoj. Ale opravdu je otázka, jestli se třeba po operaci z holky na kluka stáváš klukem. Nemáš penis, nevytváříš spermie, nic. Já třeba zase nikdy nepoznám, co to je menstruace a těhotenství. Já jsem se ženskými nesplynula, ale splynula jsem sama se sebou. To stačí.“ Její poslední věta jako by nám říkala, že „trandák“ je vlastně emigrant, který je vyrovnaný se svým pohlavním osudem žít v zemi svého vlastního těla jako cizinec a jeho údělem je prožívat „dvojitou odlišnost“ a náležet minimálně mezi dvě kultury. A ještě navíc nám napovídá něco o autentičnosti bytí, které není propadlé do veřejného provozu dvou pohlaví, ale které „jest“ zcela existenciálně „mezi“. Možná že i o pohlaví platí to, co napsal Roland Barthes na adresu erotičnosti: „Ani v kultuře, ani v jejím zničení není nic erotického; erotická je teprve thlina mezi nimi.“

V tomto kontextu pak ale tradiční spor, který se často odvíjel a dosud odvíjí od otázky, zdali je pohlaví spíše biologicky, nebo sociálně podmíněné, je dosti pochybný, protože se vůbec nepočítá s onou existenciální záhadou, která spočívá nejen v tom, jak lidský jedinec uchopí to, co mu bylo dáno biologicky, a promění to „ve scénář společenské role“, ale jak obojí bude realizovat „mimo“: tedy nějakým autentickým způsobem bytí či životem „mezi“. Protože ve hře není pouze bios a sociální logos, ale – a zde si vypůjčím slovo z teorie chaosu – i jakýsi chaotický atraktor (od

angl. slova to attract=přítahovat, vábit), čímž se míní zvláštní podprostor, existenciální mezerovitý „propadák“, do něhož jsou vtahovány nejrůznější události v příběhu konstituce lidského pohlaví. V bytí totiž nejsme nikdy „cele“, ale povytče vezíme vždy ještě v jakési škvíře či trhlině bytí, jsme vždy „mezi“, aniž bychom museli být nutně v nějaké mezní situaci. Tento atraktor, který má charakter živé dynamické ruptury, je součástí jedinečného lidského bytí, které se samo odemyká ve svém genderovém smyslu a své autentické lidské tělesnosti.

Existují samozřejmě vědecké studie, které dokazují, že biologická diferenciací pohlaví sahá za gonády a hormony do nižších mozkových struktur, tudíž až do center mozkové činnosti, ovlivňující pohlavní chování. V nedávné době se dokonce podařilo v laboratorních demonstrovat, že manipulováním hormonů lze změnit i samotnou fyzickou strukturu mozku. Je znám i vliv plodových hormonů, které v biologickém smyslu vytváří „architekturu pohlavních rozdílů v uspořádání mozku“. Přesto napříč mezi nejrůznějšími badateli a vědci existuje shoda, že sexuální dimorfismus, tedy rozdělení na ženy a muže, je „dalekosáhle společenského, a ne biologického původu“, protože architekturu pohlaví určují nejen primární nebo sekundární pohlavní orgány, struktura chromozómového vzorce včetně nerozpoznaných odchylek, ale výchova, sociální pohlavní role, pohlavní zkušenost jedince, tedy internalizace nebo identifikace.

Steve Jones, profesor genetiky, říká, že pohlaví je vrtkavá věc a volba pohlaví v celé přírodě není nikdy naprogramovaná tak nekompromisně, jak by se na první pohled zdálo. „U některých ryb hrají důležitou roli obtíže nebo sociální tlak. Hejno ryb střeží samec. Jestliže je hejno samec odebrán, nastane období zmatků, které skončí teprve tehdy, až jedna ze samic změní pohlaví a převezme roli samce.“ I u člověka, u něhož se o pohlaví rozhoduje již v raném vývoji, je na cestě do dospělosti mnoho příležitostí změnit jedno pohlaví v druhé. Proto existuje celá škála hermafroditů a „mezipohlaví“. Proč si vlastně myslíme, že v přírodě stejně jako v lidské společnosti mají být pouze dvě pohlaví, když pravým zázrakem samotné DNA je schopnost šlapat neustále „mimo“? Nemluvíme za přírodu, když říkáme, že existují pouze dvě biologická pohlaví? Někteří genetici tvrdí, že geny prozrazují svou funkci jen tehdy, pokud udělají něco neobvyklého, a proč by toto nemělo platit o „pohlaví“?

Byl zde už jednou připomenut tradiční vědecký spor, zda-li je pohlaví spíše biologicky, nebo sociálně podmíněné, tento spor je však pochybný i v jiném smyslu. Jestliže je pravda, jak tvrdí různé studie, že genderová identita je ustálená okolo jednoho roku až dvou let a obvykle ji už nelze změnit, a jestliže i klinické pokusy ukazují, že výchovu k určitému pohlaví lze přeměrovat na druhé pohlaví právě do dvou let věku dítěte, protože potom již tento krok nese příliš velké riziko, pak se ukazuje, že hlavní problém není postaven na dichotomické otázce „příroda versus kultura“, ale v determinismu. Protože jestliže sociální konstrukce mají v sobě invariantnost takřka biologické povahy a síly, pak problém transgenderu stejně jako i feminismu je nutno přesunout do roviny, která může napomoci zkoumání indeterministických či sociálně „slabistických“ struktur.

Otázka, zdali pohlavní projev jednotlivce je výlučným výsledkem biologie nebo kultury, je zavádějící i v jiném smyslu vzhledem k tomu, že samotná „biologie“ je výsledkem kultury, každý biolog se na pohlaví nutně dívá i genderovými očima. Snaha zavést přesnou distinkci na jedné straně mezi „pohlavím“ v onom čistě biologickém smyslu a na druhé straně jako „gender“ ve smyslu psychologicko-kulturním bude vždy do jisté míry ošidná, protože žádné pohlaví v čistě biologickém smyslu neexistuje. (Jeho jazyk by navíc musel být nutně radikálně odlišný.) Merleau-Ponty říká, že věci nemůže nikdy vidět v „jejich nahotě“, protože pohled sám je jakoby objímá a odívá svou tělesností. Pohlavní transgenderový „štvanec“ nevznikne tím, že jeho sebevyjádření odporuje pohlaví, které mu bylo biologicky dáno nebo přiřčeno při narození, ale tím, že řeč biologie a genderu v jistém smyslu hovoří homologickým jazykem, přesněji obě ovládá podobná strategie mechanismu veřejné moci založené na dualistickém vidění. Toto vidění však lpí na teorii dvou pohlaví, která je ideologickou konstrukcí.

Proto odborníci nejen z oblasti přírodních věd, ale i přední průkopníci z oboru gender studies nahlížejí na transgenderové problémy jako na „poruchy“. Například Ann Oakleyová definuje transsexualitu (na rozdíl od

intersexualitu, která se podle ní vztahuje k biologickému stavu) jako na „poruchu“, ke které dochází při sociálně-kulturním osvojování genderové role. Odkud však víme, že mají být jen dvě pohlaví a žádný život „mezi“?

Když v roce 1999 proběhla v pražské Galerii Rudolfinum prezentace děl americké fotografky Nan Goldin, byla vnímána jako umění, které „zrcadlí“ nejen její svět, ale i náš svět, rodivší se z kolektivní paměti. Kdo měl možnost tuto výstavu navštívit a vstoupil jen do prvního sálu, kde na zdi visely série fotografií zobrazující transvestity, které fotografovala nejen při soutěžích krásy, ale i v jejich běžném ženském oděvu doma nebo jak se strojí večer, mohl celkem rychle rozpoznat, že její výstava nebyla ani tak prezentací „sociálních portrétů“, které zachycují „vášnivou kroniku lásky v čase proměnlivé sexuality, glamouru, krásy, násilí, smrti a drog“, ale spíše byla jednou z neaktuálnějších vizuálních transgenderových porodnic, monitorujících komplikovaný porod jakéhosi „třetího pohlaví“. Výstava dávala tušit cosi neviditelného a naznačovala přítomnost něčeho nepřítomného, neboť tím, že v popředí zájmu této fotografky byl zájem o „muže, kteří žijí jako ženy“, poukazovala spíše na proces „stávání“, tedy na určitý typ dosud nedefinované změny. Nan Goldin, jako by si uvědomovala neviditelnost tohoto procesu, rozhodla se ke svým fotografickým sekvencím přidat důležitý textový doprovod z politické nutnosti definovat nový stav věcí. Například k intimní sérii fotografií transvestitů Drag Queens, které vytvářela na začátku 70. let, tedy v intelektuálním kontextu nových teorií jako women studies, gender studies, masových médií, feminismu nebo politických aspektů obrazu, napsala:

„Bydlela jsem s několika Drag Queens, které jsem denně fotografovala. Nikdy jsem na transvestity nepohlížela jako na muže, kteří se oblékají jako ženy. Představovali pro mne něco docela jiného – jakési třetí pohlaví, které dává samo o sobě větší smysl než jedno z těch dvou obvyklých. Chtěla jsem jim ukázat, jak jsou krásní.“ U jiné série, kterou nazvala Queens a na níž zachycovala neskrývané „potěšení ze senzačních těl“, jejich stylové pózování v závojevých bílých vlečkách, jejich soutěže krásy i jejich mileneckou něžnou atmosférou, bylo uvedeno: „Tyto snímky nepředstavují mé přátele, trpící pohlavní dysforií (tedy emocionálním nepříjemným laděním organismu – pozn. M.V.), ale vyjadřují spíše pohlavní euforii. Lidé na těchto snímcích jsou skuteční revolucionáři; opravdoví vítězové bitvy pohlaví, protože vystoupili z ringu.“

Antropoložka Ester Newton tvrdí, že struktura mužského hraní ženských rolí odhaluje jeden z klíčových tvořivých mechanismů, kterými se realizuje sociální konstrukce rodu. Podle Judith Butler nošení ženských šatů muži zcela rozvrací rozdíl mezi vnitřním a vnějším psychickým prostorem a účinně zesměšňuje jak expresivní model rodu, tak i představu pravé rodové identity. „Nošení ženských šatů muži při imitování rodu implicitně odhaluje strukturu samotného rodu – stejně jako jeho kontingenci“. Travestie je podle této postfeministky paradigmatickým fenoménem a vzhledem k imaginativnímu charakteru rodu už neexistuje důvod předpokládat, „že se musí zůstat... při dvou rodových identitách“.

Kriticky však viděno, toto „voluntaristické“ pojetí rodu má své limity, protože jak upozorňuje Pierre Bourdieu, rody nelze redukovat na pouhé role, neboť jsou vepsány do těla a do určitého světa jako do určitého nehybného historického kolektivního nevědomí, a právě toto je zdrojem síly, jež upevňuje strukturu vztahů pohlavní nadvlády.

Mnozí aktivisté dnes prosazují výraz transgender jako zastřešující pojem pro jedince, kteří jistým způsobem narušili či překračují běžně uznávané hranice sexuality a pohlaví: tedy pro transsexuály, transvestity, drag queens, cross-dressery, gender-bendery atd. Artikulují kategorie nových nebo jiných pohlaví a vymaňují se ze světa medicínské patologie. Tito aktivisté jsou vedeni snahou jít „za“ hranice tradičního genderového dělení (žena a muž) založeného na nadvládě muže a na společenském útlaku. Proto například v 90. letech některé feministické organizace ve Spojených státech upozornily ve svých rezolucích právě na skutečnost, že „komunity transgender a transsexuálů čelí stejnému pohlavnímu systému, který utlačuje ženy.“

Jestliže v centru feminismu je otázka redefinice ženství, pak v centru „transgenderismu“ je redefinice „pohlaví“. Toto hnutí bojuje proti pohlavní ortodoxii za uznání práva na vlastní pohlaví (které nemusí být nutně pouze jedno) a které je možno ztělesnit v jedné rovině například pomocí

kosmetiky, módy, sportu, plastické chirurgie, piercingu, tetování, v druhé rovině pomocí jazyka, chování, imaginace a samotného myšlení, a v neposlední řadě i pomocí chirurgických zákroků a různých hormonálních kotejlů.

Tento „mezni“ způsob bytí je zdrojem mnoha nedorozumění a oboustranného nepochopení ze strany nejen veřejnosti a blízkých lidí, ale i ze strany lékařů, kteří rozhodují o jejich dalším životě.

Robert Němec například na adresu lékařů říká: „Nikdy jsem nepochopil, co v nás lékaři vidí. Muže stěží. Tedy jakési nevydařené ženy.“ Podobný názor jsem našel v interview Terezy Spencerové, která říká: „Nechci lékaře šmahem odsoudit, ale mám dojem, že většina chce trandáky především týrat... Řídí se myšlenkou, že správné je žít v dosavadním těle, jehož funkčnost operace poškodí a nezajímá je, jak je naše potřeba silná. Jedna doktorka v Brně se například vyžívá v tom, že než dotyčného vůbec připustí k předoperační terapii, přeměřuje mu prsty, pánev, počítá chromozomy. Tyhle údaje ale vůbec o ničem nevypovídají... Jak to, že o mém pravu nechati si upravit tělo si nemůžu rozhodnout sama, ale musí o tom rozhodovat nějaká komise, které to trvá i šest let a dostává lidi do děsivé deprese?“

Mezinárodní hnutí transgenderů, kteří bojují proti pohlavní ortodoxii za uznání práva na vlastní pohlaví, překračuje rámec tradičního genderu i v tom smyslu, že se dotýká základních politických, existenciálních a kulturních otázek. Do těchto aktivit patří nejen požadavek, aby pohlaví zmizelo ze všech základních osobních dokumentů počínaje občanským průkazem a cestovním pasem konče, ale i požadavek, aby každý člověk měl právo určit své pohlaví (včetně pohlavní neurčitosti nebo androgynnosti), měl právo ho změnit a vyjadřovat svou identitu způsobem, jakým si zvolí. Je to utopie?

Český filosof Emanuel Rádl napsal v souvislosti s nacionalismem, že lidé, kteří nechťejí pouze konstatovat minulost, ale aktivně určovat budoucnost, musí „volit proti své genealogii...“. A jestli nacionalismus je velmi zvláštní ideologie, která se vyznačuje tím, že člověk jí postižený předstírá sám sobě i jiným, že se identifikuje s něčím, co je „dáno“, pak se nabízí zákonitě otázka, není-li pohlaví objektem podobné ideologie, neboť stejně jako národnost, mužství či ženství nejsou přirozenou „daností“, protože jakékoliv naše vidění odívá pohlaví svou tělesností. Na druhé straně však i naše tělo svléká naše různá „daná“ vidění. Záhadnost pohlaví je v tomto vzájemném proplétání, které však nemá ani počátek, ani završení, ale jen ustavičný životní pohyb „mezi“.

Mirek Vodrážka

Tato přednáška byla přednesena na semináři TRANS (GENDER): ŽIJEME MEZI VÁMI, který proběhl v rámci nultého ročníku Trans týdne 20. března 2001 v Sociologickém ústavu AV ČR v Praze.

SUBJEKTIVITA TRANSGENDERA

Zatímco v minulém režimu nebyla žádná skupina autonomní, možnosti sebevyjádření regulovala potenciální politická „nebezpečnost“ a každé MY se odvozovalo od ONI, v současné době procházejí jednotlivé společenské skupiny a vrstvy procesem sebeuvědomování a učí se sebevyjadřování. Bylo tomu tak například i ve sporu o českou televizi na přelomu roku. Novináři si kromě celorepublikové pozornosti vystavkovali právo na diskusi ohledně vykladu zákonů a nakonec „utrpěli“ i relativní vítězství v souboji s politiky. Třebaže kdekdo spekoval nad tím, nakolik byli motivováni hrozbou čistek Hodače a Bobošíkové po jejich případném nástupu do funkce a nakolik demokratickými zájmy a také nad přiměřeností jejich reakce, jedno se jim nedalo upřít: že promluvíli a jednali, když to bylo potřeba.

Tito lidé se dostali do vyhrocené situace, kdy bylo nutné uplatnit právo na vlastní subjektivitu. „Vlastní subjektivita“ je staronový psychologický pojem, který vyjadřuje schopnost a právo společenské skupiny, stavu nebo zájmového uskupení i celé společnosti rozpoznat vlastní potřeby a smysl a podle toho jednat – bez závislosti na někom, kdo by mohl být vnímán jako nějaký oni.

Podstatou je mluvit co nejsvobodněji o sobě, vyjadřovat různé podoby našeho já, a autenticky tak střídavě jednat nejen ve

svém zájmu, ale v zájmu celého kolektivu.

Pro mne jako pro transgendera je tristi sledovat, jak se tyto snahy o vyjádření pravdy – neboť ta je zde motivem, nikoliv peníze, nebo mocenské zájmy – promítají do vztahu transgender vs. medicína. Situace je v tomto směru stabilizovaná. Stejně jako muži od počátku věků teoretizují o ženách, podobně nejen lékaři, ale i genderoví teoretici vidí transgendery jako pouhý napravitelný problém.

Když nás sexuologové a psychologové připravují na nový život, říkají: „Pokud jste jako MtF schopni neviditelného začlenění do společnosti, a najdete si své místo jako žena, jste považováni za „hodné rizika.“ Ztratíte se v mainstreamu společnosti a my vám zařídíme změnu vašich dokladů na ženské, váš rodný list, osvědčení o vzdělání, řidičský průkaz. Postaráme se o legalizaci vaší existence, jen když se zapřísažete, že nebudete nabourávat náš pohled na lidstvo.“

Není se co divit, že většina transsexuálů, šťastna, že může vykazovat chování, které vede ke schválení operace, raději striktně lpí na své genderové roli. V tomto ohledu jsme ještě konzervativnější než ženy a muži. Šla jsem ale tu dlouhou cestu, ptám se sama sebe, jen abych si znovu nasadila jinou ohlávku? Za prvé se nehodlám smířit s nižším sociálním statutem ženy a za druhé po dvou desetiletích neustálé úzkosti nechci být znovu svírána pod krkem stereotypními rolemi. „JSEM HRDÁ NA TO, CO JSEM.“ snažím se dnes vštěpovat si, když si s tvář andílka hlubokým hlasem objednáвам pizzu.

Zjistit, že jsem jiná než běžný transsexuál (divili byste se, že to lze), nebylo jednoduché. Zpočátku zkoušíte definovat, ke kterému genderu tihnete, což obvykle začínáte vymezením některých svých vlastností. Osobně, když např. ráno vyjdu ven a vím, že dnes nevypadám nejlíp (jako žena), není mi to lhostejné. Díkybohu mám štíhlou postavu, širokou pánev, útlé ruce, jemný obličej. Vždy jsem preferovala více tvořivosti, vnímavosti, smyslnosti na úkor výkonu, sportu, rutinního sexu. Jsem toho názoru, že často je lépe méně logicky argumentovat a více empaticky naslouchat. Odjakživa mi vadilo, že ve svém životě potlačuji důležité složky duševního života, zejména city a potřeby, které jsou považovány za nemužské (lítost, soucit, měkkosrdcatost). Mé zájmy, pravda, nelze považovat za vyhraněné ženské (nepletu, nešiju, ani se nezajímám o módu), naopak mám ráda fotbal, rock, motoriky, ne však s tím spojenou obhroublou drsností chlapáků. Atd. Atd. Nakonec ten výčet vzdáte. I kdybyste byli vzor ženskosti, cosi vás v různých situacích nutí stále o sobě přemítat: je mé „já“ nyní opravdu autentické?

Narodil od jiných transsexuálů jsem už od počátku přeměny cítila, že mým hlavním problémem není odstranit penis a nahradit jej pochvou. Věděla jsem, že k dosažení duševní rovnováhy potřebuji účinky ženských hormonů a odstranění pohlavních žláz, produkujících testosteron. Pouze do této míry ale svůj problém vnímám jako poruchu, dále už to je spíše sociálně-kulturně-politická otázka. Jak společnost akceptuje fakt, že můj gender je směsice vlastností a charakteristik, náležitých oběma rolím? To je podle mého názoru důsledek mé extrémní zkušenosti pobytu v mužském světě a nuceného přijetí jejich „kultury“. Téměř každý ví, že být mužem, má své výhody. Proč bych se jich měla, jsouc ženou, zbavovat? Tuším, že kdybych se narodila v ženském těle, navzdory jakékoliv výchově bych se stala silně emancipovanou ženou. Mou představou vždy bude být sama sebou, bytostí, která snad tímto usiluje o dokonalost ... a kým tedy vlastně je?

Když jsem se narodila, řekli, je to kluk. Trvalo věky, než jsem se prožila k vědomí, že jsem něco jiného. Jediné jiné, co nám společnost nabízí, je žena, kterou do značné míry jsem. Jako žena vystupuji, protože je to mnohem bližší mému naturelu. To však podle mého cítění ze mne ženu nedělá o nic víc, než jsem tehdy byla mužem. Pro lovce naprosté korektnosti – nejsem opravdová lesbička (zamilovávám se do žen, ale nenarodila jsem se jako žena), nejsem opravdový transsexuál (protože si myslím, že vzhled genitálií neurčuje něčí pohlaví, natož gender) a jak jsem řekla, netroufám si zajít ani tak daleko, abych si nárokovala, že jsem žena. Co vím, je to, že nejsem muž – v tom mám naprosto jasno. Došla jsem však k závěru, že nejsem ani žena, alespoň ne podle toho, jak na ženy většina lidí nahlíží. Problém je, že žijeme ve světě, který trvá na tom, že musíme být buď jedno nebo druhé ... ve světě, který nám není schopen říci, co to jedno, nebo druhé je.

Proto snad s trochou pýchy v hlase prohlašuji, že jsem cosi jako genderový partyzán. V tom spočívá moje subjektivita. Označíte mě možná

za nekonformní, nekonvenční, nebo dokonce bláznivou. Ale já nechci být jako dospělá permanentně nucena k tomu chovat se jako malé dítě s tajemstvím, které musí zůstat skryto. Ono se někdy dost těžko vyjadřuje, že jste žena a že máte jinou zkušenost než ostatní ženy. Nač se za to omlouvat? Jsem přesvědčena, že pohlaví je více tvárné fluidum a považují za škodlivou pohodlnost, aby rozsah individualit od muže se zbytky femininních rysů k ženě se zbytkem maskulinních fyzických charakteristik a skoro nekonečné směsi vnitřních (intelektuálních a emocionálních) charakteristik byl v naší společnosti nesmyslně snižen na to, jestli jsme se narodili s penisem nebo s vagínou.

Z gender dysforie je tu gender euforie – již nejde o rozdělení, nýbrž o propojení obou genderů, mých zkušeností z bytí ne-mužem a ne-ženou. Cítím, že mou podstatou je spíše kruh a ne dva protipóly. Být transgenderem znamená žít uprostřed ve všeobjímajícím statutu duše, která by byla naprosto spokojena, kdyby nebylo vnějších tlaků na zařazení. Není to tudíž o nejistotě, kam patřit, ale o vědění, že jste dostali rovným dílem z toho nejlepšího, co gender muže i ženy pojímá.

Dominika Sandová

B. BULLOUGH, V.L. BULLOUGH, J. ELIAS: GENDER BLENDING

(Prometheus Books, New York 1997)

V roce 1997 v USA vyšla rozsáhlá publikace věnovaná fenoménu transgenderismu, shromažďující příspěvky přednesené na konferenci, již pořádalo Center for Sex Research na Kalifornské univerzitě. Tato kniha je ale mnohem více než jen souborem přednesených příspěvků, nýbrž představuje ucelené a všezahrnující pojednání dané tematiky. Jednotlivé statě jsou rozděleny do deseti kapitol: První uvádí čtenáře do fenoménu transgenderu a jeho různých souvislostí, druhá představuje některé empirické věnované tomuto tématu, třetí se zaměřuje na specifickou otázku mužského cross-dressingu. Další dvě kapitoly jsou věnovány historickým, antropologickým a literárním studiím a přináší nové a překvapivé interpretace některých faktů a uměleckých děl z hlediska transgenderu. Následující čtyři kapitoly se zabývají palčivými otázkami, které se přímo dotýkají současné transgender komunity: různými typy péče a léčby určené transgenderům a transsexuálům, zejména chirurgickými zákroky vedoucími ke změně pohlaví a některými přístupy psychoterapie; jsou zde pojednány Benjaminovy Standardy péče a dále také právní souvislosti transsexuality a cross-dressingu. Poslední kapitola přináší originální vzhled do problémů, se kterými se transgenderové ve svém životě setkávají, jelikož autory příspěvků jsou zde oni sami.

Ráda bych nyní podrobněji představila alespoň dva příspěvky z tohoto velmi rozsáhlého sborníku. První se týká problému v naší zemi nyní velice aktuálního: autor v něm hledá odpověď na otázku, jaký nejvhodnější přístup zvolit při prosazování nové legislativy týkající se transsexuálů. Druhý příspěvek ukazuje pohled transgendera na současný přístup odborníků „pečujících“ o příslušníky transgender komunity.

V příspěvku nazvaném *Uzákonění práv transsexuálů: normativní forma* jeho autor Stephen Whittle upozorňuje na to, že mnoho států již sice přijalo zákony garantující transsexuálům jejich práva (týkající se zejména ochrany před diskriminací v zaměstnání či uznání rodin, které nově zakládají), ale v mnoha zemích je legislativa stále nedostatečná nebo úplně chybí. Takovým státem je i Velká Británie, na kterou se autor zejména zaměřuje.

Autor si klade otázku, jak v těchto zemích legislativně zaručit, aby transsexuálům byla přiznána všechna práva, která by měli mít jako členové své nové genderové skupiny. Určitý návod lze podle něj nalézt v již existujících legislativách. Ukazuje, že tyto legislativy nevyházejí při definování práv transsexuálů z běžných antidiskriminačních zákonů, jež by po transsexuálech vyžadovaly zveřejnění jejich statusu, a tím jen vedly k další diskriminaci, ale zaručují jim bezvýhradné uznání jejich nového genderu. Toho dosahují jedním ze dvou následujících možných postupů: buďto je jejich gender změněn jaksi zpětně, jakoby trval již od narození, anebo je jejich nový gender uznán od určitého bodu v čase – nejčastěji od ukončení léčby vedoucí ke změně pohlaví. První forma převládá ve státech se zvykovým právem a spočívá v tom, že transsexuálové je vystaven nový rodný list či pozměněn rodný list původní.

Na transsexuály pak právo automaticky pohlíží jako na jakéhokoli jiného muže či ženu. Tento přístup se v praxi jeví jako velmi úspěšný, příkladem je legislativa Jihoafrické republiky či Kanady. Druhá forma se týká států s kodifikovaným právním systémem, kde je transsexuálům vystavován jakýsi „uznávací certifikát“. Například v Německu procházejí transsexuálové dvěma oddělenými procedurami: první se týká změny křestního jména tak, aby odpovídalo jejich gender roli, a je určena transsexuálům před operací pohlaví, druhá pak zajišťuje „nastolení příslušnosti k dané pohlavní skupině“ a proběhne jen za podmínky, že ti, kdo o ni žádají, nejsou ženatí či vdané, jsou trvale neplodní a podstoupili operaci, jež změnila jejich pohlavní znaky. Transsexuál je pak od okamžiku, kdy tato procedura proběhne, nahlížen jako příslušník opačného pohlaví. Touto změnou ale nesmí být narušeny vztahy mezi rodiči a dětmi či práva jejich bývalých manželů.

Autor zdůrazňuje, že při prosazování nové legislativy týkající se transsexuálů je třeba zvážit tři okolnosti: politickou vhodnost, potenciální problémové oblasti a administrativní náklady – to vše určuje, nakolik bude politicky podporována. Následně si klade několik zásadních otázek, na jejichž zodpovězení závisí volba té správné legislativy pro daný stát. První otázkou jsou její požadované funkce: v první řadě musí navrhovaná legislativa umožnit transsexuálům uznání jejich příslušnosti k nové genderové skupině. Toho může být dosaženo vydáním nového či pozměněním starého rodného listu. Certifikáty uznávající změnu pohlaví se autorovi naopak jeví jako neuspokojivé, neboť označují transsexuály natrvalo jako „jiné“. Dále je třeba rozhodnout, zda má být transsexuálům poskytnuta retrospektivní právní ochrana (zda mají být chápáni jako příslušníci nového pohlaví i zpětně, již od narození), nebo zda má být tato ochrana nastolena od určitého bodu v čase (tedy od proběhnutí léčby vedoucí ke změně pohlaví). Autor se přiklání spíše k této druhé variantě, jelikož nevyvolává tolik právních a politických problémů.

Druhou otázkou je „jaká autorita bude rozhodovat o změně genderu?“⁴³ Většina legislativ se shoduje na tom, že by to měla být autorita lékařská, jenže požadavky na chirurgický zákrok či hormonální léčbu rozhodně nejsou jednoznačné. Ne všichni transsexuálové jsou schopni bez zdravotních rizik takového invazivního zákroku podstoupit a například operování female-to-male transsexuálů poskytuje v současné době stále jen žalostné výsledky. Autor vidí řešení v tom, že každý transsexuál podstoupí vhodnou terapii, na níž se shodne pacient s lékaři a která bude v jeho individuálním zájmu.

Autor se dále ptá, zda by lékařskou péči transsexuálům měly poskytovat jen kliniky k tomu oprávněné, jak tomu je v některých zemích, a obává se, že by to vedlo k uzavření trhu a k nemístnému zvýšení nákladů. Upozorňuje na další body, jimž je třeba věnovat pozornost: na právní ochranu dětí a bývalých manželů transsexuálů, dále na problém práva uzavřít manželství, který je úzce spojen s palčivou otázkou manželství mezi osobami stejného pohlaví, či na požadavek trvalé sterility pro uznání změny pohlaví (autor se ptá, zda by snad měla být změna pohlaví odmítnuta těm transsexuálům, kteří nemohou ze zdravotních důvodů projít hormonální léčbou). Závěrem poznamenává, že každá nová legislativa týkající se transsexuálů jim musí zaručit práva a zároveň povinnosti, jaké mají všichni občané.

Příspěvek Virginie Prince nazvaný *Sedmdesát let v zákopech genderových válek*⁴⁴ je zcela odlišného charakteru. Autorka v něm nehovoří za odbornou obec, zabývající se transgenderismem, ale vystupuje zde jako „klient“ či „spotřebitel“ – představuje se jako příslušnice transgender komunity, nikoli ale jako transsexuál. Říká, že s převlékáním začala ve svých dvanácti letech a nyní žije jako žena, s ženskými druhotnými pohlavními znaky, ale s mužskými genitáliemi, a s tímto stavem je naprosto spokojená. Z této pozice kritizuje přístup lékařských a psychologických odborníků k otázce transgender.

V první řadě upozorňuje na přetrvávající neadekvátní zacházení s pojmy „pohlaví“ a „gender“. Někteří stále nerozlišují mezi anatomicko-fyziologickým obsahem jednoho a psychologicko-sociologickým obsahem druhého. To se týká zejména pole kulturní antropologie, kde se stále setkáváme s tvrzením, že v některých kulturách existuje více než dvě pohlaví, když se přitom jednoznačně jedná o gender. Tato pojmová záměna způsobuje mnoho nedorozumění, a dokonce i individuálního utrpení. Autorka chce ukázat, že je možné změnit gender, aniž by bylo nutné změnit pohlaví a ukazuje na zjevný rozpor v odborné praxi týkající

se problému transgender: „Proč se říká, že určité osoby trpí genderovou disporií a že možným řešením jejich problémů je chirurgická změna pohlaví?“⁵ Proč měnit pohlaví, když tyto osoby jsou nespokojené se svým genderem, a to je přitom něco úplně jiného? Toto nesprávné nakládání se slovy a jejich významy dovedlo mnoho cross-dresserů či transgenderů k mylnému přesvědčení, že jsou transsexuály a že by měli podstoupit náročnou operaci, která by jim přinesla jen zklamání a nespokojenost. Autorka říká: „Naštěstí jsem byla schopna rozmluvit dosti lidem tuto operaci, a to tak, že jsem jim pomohla pochopit, že změna pohlaví není nutná pro vyřešení jejich skutečných problémů, jež vyplývají z genderu a ne z pohlaví.“⁶

Závěrem autorka upozorňuje na chybné uvažování o *příčinách a léčbě* cross-dressingu. Ukazuje, že výraz „léčba“ či „terapie“ je zcela nevhodný, jelikož předpokládá existenci nějaké nemoci. Cross-dressing ale není nemoc, a tak nemůže být léčen. Stejně tak nelze hovořit o „příčině“ tohoto jevu. Jedná se jednoduše o objevení dříve skrytých ženských potenciálů, přítomných u každého chlapce již od narození. Autorka uzavírá svůj příspěvek úvahou nad tím, že maskulinita a femininita nejsou jednoduše protikladné charakteristiky a že cross-dressing u mužů je třeba chápat spíše jako osobní kulturní revoluci odpovídající změnám v ženských rolích než jako nějaké psychické narušení, které by bylo třeba léčit.

Gender Blending představuje velice zajímavý a vyčerpávající přehled všech možných přístupů a úvah týkajících se fenoménu transgenderu, jenž sám o sobě není jednoznačný a zahrnuje vše od cross-dressingu až po změnu pohlaví složitými chirurgickými zákroky a hormonální terapií. Tato kniha je jedním z mála interdisciplinárních děl v této oblasti – shrmažďuje názory odborníků ze sféry psychologické, lékařské, sociologické, právní a mnoha dalších, a zároveň přináší jedinečný dialog mezi těmito odborníky a těmi, pro které je jejich péče určena, tedy samotnými příslušníky transgender komunity.

Radka Radimská

Poznámky:

- 1 S. Whittle: Legislating for Transsexual Rights: A Prescriptive Form. In: B. Bullough, V.L. Bullough, J. Elias: *Gender Blending*. Prometheus Books, New York 1997, str. 430-445.
- 2 Tamtéž, str. 438.
- 3 Tamtéž, str. 441.
- 4 V. Prince: Seventy Years in the Trenches of the Gender Wars. In: B. Bullough, V.L. Bullough, J. Elias: *Gender Blending*. Prometheus Books, New York 1997, str. 469-476.
- 5 Tamtéž, str. 471.
- 6 Tamtéž, str. 472.

TRANSGENDER NA INTERNETU

V tomto čísle se budeme věnovat problematice genderové identity a lidských práv transgenderů. I nadále používám již zavedenou kategorizaci zdrojů.

Na stránkách **TransGender.cz** nalezne čtenář či čtenářka poučený/á i nepoučený/á řadu zajímavých informací k nejrůznějším aspektům každodenního života translidí. Vlastní záměr autorského týmu pravděpodobně nejlépe popisuje podtitul „Váš informační kanál pro každý den“. Stránky jsou přehledně rozčleněny do několika kategorií a subkategorií. U všech článků mají čtenáři možnost článků ohodnotit známkou či se k němu vyjádřit v diskusi. Celkově lze říci, že stránky **TransGender.cz** patří obsahem i grafickým zpracováním mezi velmi kvalitní. Stránky jsou v českém jazyce.

Hodnocení: *****

Stránky **Gender Education and Advocacy**, nevládní organizace z USA zabývající se „otázkami a potřebami genderově různorodých jedinců v lidské společnosti“, jejichž hlavním záměrem je vzdělávání v oblasti lidských práv, zdraví a kvality života všech členů různorodé společnosti. Mezi její nejvýznamnější projekty patří **Národní knihovna a archiv transgenderu**, který obsahuje širokou škálu knih, odborných časopisů, právních spisů, novin, filmů, osobních a dalších materiálů

vztahujících se k problematice transgenderu od 19. století do současnosti. Stránky jsou v anglickém a některé projekty také ve španělském jazyce.

<http://www.gender.org>

Hodnocení: ****

Na stránkách **The International Foundation for Gender Education** je možné získat řadu informací o genderovém vzdělávání, informace o filmech, knihách a časopisech (především o časopisu *Transgender Tapestries Magazine*, který vychází za podpory nadace) a také o možnosti získání stipendií na vzdělávací programy. Stránky jsou v anglickém jazyce.

<http://www.ifge.org>

Hodnocení: ***

Stránky britské organizace **Press for Change**, zabývající se lobby v oblasti lidských práv a vzděláváním s cílem „dosažení rovných občanských práv a svobod pro všechny translidí ve Velké Británii“, obsahují více než 600 plyných verzí článků o historii přeměny pohlaví ve Velké Británii, o právních, politických, lékařských a sociálních otázkách spojených s touto problematikou a relevantních výzkumech. Stránky jsou v anglickém jazyce.

<http://www.pfc.org.uk>

Hodnocení: ****

Na závěr bych opět ráda zdůraznila, že výčet zde uvedených stránek není a nemůže být úplný. V případě, že o některých víte a domníváte se, že bychom se jim mohly věnovat v příštím čísle, zašlete prosím adresu stránky na níže uvedenou adresu. Samozřejmě je možné zaslat také případné komentáře, kritiky či návrhy.

Petra Rakušanová, rakusan@soc.cas.cz

VZDĚLÁNÍ

Centrum studií rodu: gender studies FF UK nabízí v zimním semestru kurz **Queer Studies: Homosexualita, heterosexuality a konstrukce sexuálních identit**. Kurz se koná ve středu od 18.20 do 19.55, FF UK, Hyberská 3, č.212.

Vyučující: Věra Sokolová (vera.sokolova@ff.cuni.cz)

Centrum studií rodu: gender studies FF UK nabízí kurz **Citizenship and Gender (SOCP 301)**. Kurz se koná ve středu od 14.55 do 16.25, FF UK, Celetná 20, č.115.

Vyučující: Dr. Dagmar Lorenz-Meyer

Centrum studií rodu: gender studies FF UK nabízí kurz **Gender and Feminist Theories: Epistemologies (SOCP 302)**. Kurz se koná ve středu od 16.40 do 18.15, FF UK, Hyberská 3, č. 206.

Vyučující: Dr. Dagmar Lorenz-Meyer

INFORMACE

Česko-německé fórum žen pořádá Odbornou konferenci s politickou vůdčí myšlenkou: **Účinné potírání obchodu se ženami při zachování lidské důstojnosti žen**.

Datum: 1.-3.11.2001; Místo: Liberec-Vědecká knihovna.

Kontakt: Tel./fax 048/510 52 22, email: cn-zeny@volny.cz

Národní kontaktní centrum – Ženy a věda

podrobnější informace najdete v příštím čísle, které se bude věnovat problematice žen ve vědě.

GENDER V SOCIOLOGII SOU AV ČR

adresa: Sociologický ústav AV ČR

Gender v sociologii

Jilská 1, 110 00 Praha 1

telefon: (+420-2) 2222 0924

fax: (+420-2) 2222 0143

E-mail: genderteam@soc.cas.cz

Internet: <http://www.soc.cas.cz/sou/tymy/index.html>

GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM - bulletin týmu Gender v sociologii vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Čtvrtletník je součástí projektu „Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností České republiky na vstup do Evropské unie“ v rámci Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR (reg. číslo: S7028002). Vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma v nákladu 350 ks. Číslo 3/2001 vyšlo v říjnu 2001. Vydání připravily členky týmu: Marcela Linková (redaktorka čísla), Marie Čermáková, Hana Hašková, Alena Křížková, Radka Radimská a Eva Nechvátalová. Korespondenci zasílejte prosím na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Gender v sociologii, Jilská 1, Praha 1, 110 00 nebo e-mailem: genderteam@soc.cas.cz. ISSN 1213-0028